

Klienter och klientel

Om sociala kartläggningar

AV MATS BÖRJESSON

I Stockholm finns inga områden med enbart asociala gäng. Samhällsanpassade och asociala pojkar lever och bor sida vid sida. De grupper, som utmärkes av att medlemmarna i genomsnitt gjort sig skyldiga till fler lagöverträdelser än övriga pojkar i omgivningen, måste uppkomma genom en eller flera olika selektiva processer.¹

Citatet ovan är hämtat från en offentlig utredning från början av 1970-talet, men i ett avseende är det också tidlöst. I den svenska välfärdsstatens historia har det funnits en evig strävan att kunna kartlägga problemet med missanpassade ungdomar, inte minst i stadsmiljö. Utgångspunkten för den offentliga utredaren är att den faktiska (genomsnittliga) asocialiteten ligger där för att upptäckas. Mörkertalsproblematiken tonas ned, och fram förs en delad bild av ungdomen: det finns två kategorier, samhällsanpassade och asociala. Så återstår att besvara frågan om vilka "selektiva processer" som gör att några hamnar här och andra där. Ty utredaren är också vetenskapare. Parallellt med den politiska visionen har vi här sociologins strävan att kunna förklara varför socialisationen fallerar. Den vardagliga kontrollstrukturen, politiken och vetenskapen möts i ett gemensamt projekt: att lysa upp dunklet kring ungdomens missanpassning.

Hur går då social kartläggning till, hur börjar man? Missanpassningens administrativa startpunkt är ju inte *Statistisk årsbok*, eftersom statistik bygger på bearbetat och tolkat material. Det hela börjar med att polisen, de sociala myndigheterna eller någon annan upptäcker och rapporterar in ett fall av missanpassning. Utredarna i nämnda SOU citerar en av de kartlagda pojkarna om hur det gick till:

18. Pojke 11 år — mopedstöld upptäckt efter ett par veckor. — Kan du berätta lite grann om hur det gick till ända från början? — Klockan var 1/210 på kvällen. Jag och en kompis bände upp låset på en moped på granngården. Kompisen parkerade den över natten. Jag tog den till skolan nästa dag. — Sålde den till en klasskamrat samma dag. Klasskamraten åkte fast 2—3 veckor efter och skvallrade — trots löfte om att inte göra det.²

Myndighetsstatistik har i hög utsträckning utgjort grunden för människovetenskapernas kunskapsmassa. Det är ur undersökningen av den enskilde i den vardagliga kontrollstrukturen som sociala aggregat blivit möjliga att urskilja. Ur karaktäristiken av den enskilde byggs kunskaperna upp till social statistik; de olika missanpassningsklientelen konstrueras på grundval av vad man vet om individer. Med ett kompletterande perspektiv kan man se att människovetenskaperna i stort, med sina diagnoser, kategoriseringar

av det avvikande och sociala problemformuleringar, givit myndighetsingripanden mening och mål. Man kan därför säga att det finns ett ömsesidigt beroende eller en utbytesrelation mellan så vitt skilda företeelser som ingripanden från polis och samhällsvetenskaplig forskning. Genom kontrollinstansers rapporteringar om antalet sociala, får vetenskapen sitt empiriska underlag. Härigenom har sociologin också fått en roll för myndigheterna i byggandet av välfärdsstaten. Vi kan se detta förhållande utifrån begreppen *löpande* och *enstaka* kartläggningar, där de löpande har sin hemvist i den vardagliga kontrollstrukturen, som barnavårdsnämnder, polis och andra, och de enstaka lyfts fram från politiskt och vetenskapligt håll.

Att forma ett klientel

Bakgrunden till klientelundersökningen var en ökad registrering av ungdomsbrottslingar kring 1950-talets mitt. Det handlade främst om den så kallade billånarepidemin med en förhöjd statistik när det gällde ungdomars bilstölder, en som man menade "inkörsport till kriminalitet av annat slag i mognare ålder".³ Problemet med stadsungdomens bristande respekt för lag och ordning diskuterades med stor intensitet på många håll i mitten av vårt sekel.⁴ En viktig sak för dåtida debattörer på ett bredare politiskt plan var också det faktum att brottskurvan steg brant, trots att levnadsnivån ökat avsevärt sedan seklets början. Här låg ett stort förklaringsproblem för vetenskapen och en obegriplighet för politiken. Vad hade avlöst fatigdomskriminaliteten?

Nedanstående är ett utdrag från de sakkunnigas sammanträde när 1956 års ungdomsbrottslingar skulle kartläggas. Låt oss se diskussionen som ett sökande efter det relevanta vetandet kring ungdomars brottslig-

het, som ett försök att ringa in problemets natur och uppkomst. Projektet är en kategorisering av individer, där man frågar sig vad som är relevant i det enskilda livsödet och till vilken grupp som vederbörande kan hänföras. Aktörerna i det inledande arbetet var, som vi ska se, centralt placerade personer i det vetenskapliga sammanhanget.

Vid sammanträdet diskuterades undersökningens uppläggning.⁵

Hr Agge: Från början hade man tänkt en begränsning till domstolsprotokollen och åklagarmyndighetens material inom Stockholms och Göteborgs domkretsar. Man hade tänkt undersöka $\frac{1}{4}$ av alla över 18 år som begått straffregisterbrott. Det bleve svårare, om man skulle använda barnavårdsnämndernas register, vilka ej vore fullständiga.

Hr Boalt: Man finge nog lägga vikten vid en testning.

Hr Agge: Man kunde väl utgå från att ej behöva gå under 15 år?

Hr Bergsten: Det kunde nog bli anledning att stundom gå över 15-årsgränsen.

Hr Agge: Gruppen 16—17-åringar vore nog mest givande, den som närmade sig 18 år.

Hr Gerle: Det bleve kanske lättare att engagera rena ungdomar, då risken för vägran bleve mindre. 15 år vore nog en bra undre gräns. Hade ett intryck av att 16—17-åringarna vore en mycket viktig grupp.

Hr Jonsson: Om man valde 15-åringar, hade man utsikt att träffa föräldrarna. Vore det tänkt, att klientelet skulle ringas in geografiskt?

Hr Husén förordade 15 år som undre gräns. Det vore det sista skolåret. Vad Jonsson sagt om kontakt med hemmet vore viktigt för att få fram det familjeanamnestiska. Vad gällde brottstyperna borde dessa begränsas.

Hr Jonsson vore skeptisk till att ställa prognos för 15-åringar.

Hr Bergsten: Bilstöldsepidemin satte fart på diskussionen i våras. Stor vikt finge läggas vid detta, men begränsningen skulle ej göras så.

Hr Agge: Bilstöldskriminaliteten dolde så många andra företeelser. Lättare vore nog att organisera en undersökning med hela skolklasser. Personligen vore han böjd för att icke begränsa undersökningen till en viss brottstyp såsom äldre vanligen gjort.

Hr Boalt: Statistiskt vore nog Quensels synpunkter på brottsbegränsningen fortfarande relevanta. Om man toge ett stickprov på vissa brottslingar

finge man en samling egendomsbrott, men beträffande andra åter, något som man ej kunde få ut något av.

Hr Gerle: För en behandlingsplan kunde man nog få ut en hel del av intresse även av de små grupperna.

Hr Boalt ville markera, att skillnaden vore stor mellan större grupper, som kunde statistiskt bearbetas, och små, som ej kunde bearbetas.

Hr Agge konstaterade, att det enligt Gerle finge bli två olika forskningsuppgifter, nämligen en beträffande stora och en beträffande små grupper.

Hr Jonsson: Man gjorde alltid konventionella gränsdragningar. Tänkte särskilt på ungdomsalkoholismen, som skulle falla utanför undersökningen. Ville gärna ha en bred undersökning.

Hr Gerle: De sakkunniga kunde väl undvika att binda sig för något visst. De kunde sedan ge arbetsgruppen sina direktiv för speciella undersökningar.

Hr Boalt: Uppenbart finge man börja med en allmän orientering.

Hr Agge: Man visste ej hur många med åtalseftergift som släpptes vind för våg. Riksåklagaren, ehuru han hade kontrollen över detta, visste ingenting därom.

Hr Gerle: Det ginge nog ej att begränsa undersökningen till Stockholm. Det vore värdefullt att få med även vissa landsortsdelar.

Hr Husén: För att få fram den socialanamnestiska bakgrunden måste man ta kontakt med föräldrarna. Detta bleve dubbelt så dyrt i landsorten. Därför finge man nog börja med storstadsbrottsligheten. Sedan kunde möjligen en annan ortstyp undersökas.

Hr Agge: Rena landsbygden erbjöde mindre problem men industrisamhällen, där urbaniseringen börjat, hade intresse för jämförelse med ren storstad. Av intresse vore t.ex. Eslöv med viss industri och som samtidigt vore centrum för ett jordbruksområde.

Hr Husén: Av intresse kunde också vara t.ex. Linköping eller Västerås, båda tidigare skol- och kulturcentra, som expanderat till industristäder.

Hr Boalt: Skillnad förelåg också storstäder emellan. Städer som Stockholm, Göteborg och Malmö representerade mycket olika typer av brottslighet.

Inringning av de missanpassade

Klientelundersökningen formades som en statlig kommitté bestående av vetenskaplig

expertis. Detta var något som kritiserades från flera remissinstanser; i stället för den politiska anknytningen ville man se en mera renodlad vetenskaplig förankring av projektet. Inte minst menade man att den tänkta professuren i Kriminologi vid Stockholms högskola riskerade att skjutas på framtiden med denna lösning. Om remissvaren i övrigt kan man säga att de följde det förutsägbara mönstret. Rättspsykiatriska föreningen menade att de medicinska faktorerna inte hade betonats tillräckligt. Samhällsvetare och statistiker befarade ett för stort bortfall och pekade på svårigheterna att hitta en korrekt kontrollgrupp mot vilken ungdomsbrottslingarna skulle jämföras. Advokatsamfundet betonade vikten av personlig integritet och rättssäkerhet. Sveriges förenade kristliga lärarförbund talade om nödvändigheten av att intervjua ungdomar med avseende på de kristna värdena, vars bortvittrande man menade har en stor roll i ungdomsproblemet i stort. Och så vidare.

Men låt oss nu se lite närmare på vad som egentligen sägs under det första sammanträdet. Diskussionen är en sorts konstruktion av ett problematiskt klientel med den grundläggande visionen om ett skötsammare samhälle. Allmänt kan vi se hur (det ännu så länge tänkta) projektet i flera avseenden tenderar att växa under sammanträdet gång. "Man finge nog lägga vikten vid en testning", säger Hr Boalt. Tydligt är hur man argumenterar för vikten av att komplettera kontrollstrukturens personuppgifter med egna testningar som kan vetenskapligt garanteras. Man ställer sig här, och under en lång tid framöver, frågan om vilka testningar som ska genomföras, vad testerna egentligen mäter och var jämförelsepunkten ska ligga.

De löpande kartläggningarna anses alltså behöva kompletteras med enstaka testningar som ska ge säkra, aktuella och moderna resultat. Och det är här som den professio-

nella kontroversen kommer in i bilden: hur gör man detta, hur når man inte bara relevans, utan också säkerhet? Man kan säga att de löpande kartläggningarna inte anses tillräckligt säkra eller noggranna. Vetenskapen nöjer sig alltså inte med den information som redan ligger i arkiven, utan anser sig nödgad att undersöka det enskilda fallet lite närmare och på nya sätt, med vetenskapligt garanterade testningar utförda av särskilda professionella personer.

Hr Boalt menar vidare att det är viktigt att hantera en tillräckligt stor grupp för att kunna bearbeta materialet statistiskt. Kunskapsvisionen är klar. Det handlar om att nå generell kunskap om det klientel man försöker ringa in. Med aggregerad kunskap om ungdomsbrottsligheten kunde man undvika att förlora sig i detaljer, för att gå direkt på praktiskt tillämpbara kunskaper på det vidare fältet: kunskapen om samhällskategorin ungdomsbrottslingen, med den normala ungdomen som jämförelsepunkt.

En för sammanträdet självklar utgångspunkt är en experimentell design av kartläggningen; det handlar om att ha en avvikargrupp och en kontrollgrupp. Metodproblemet här är förstås att det som ska bevisas — missanpassningens orsaker — i stort sett alltid är experimentets utgångspunkt, nämligen att de missanpassade redan är inringade och definierade som asociala. Delvis av detta skäl diskuteras åtminstone i de senare sammanträdena om man inte egentligen skulle utföra undersökningarna i form av blindtester, där testaren inte vet om det är en avvikare eller normal ungdom han/hon möter. Den normativa jämförelsepunkten är alltså vad man uttryckligen kallar för "normala" individer, det vill säga ungdomar utan något otalt med ordningsmakten. Efter ytterligare några sammanträden bestämmer man sig för att, där det är möjligt, använda sig av förfarandet med "sociala tvillinger". Ytterligare en tveksam punkt var i vilken

mån som klientelet egentligen var internt konsistent, det vill säga om de registrerade pojkarna sinsemellan kunde ses som ett enhetligt problem (bland annat därför att det är skillnad på små och stora brott). Även detta diskuterades under flera år framöver, och vi kan därför säga att experterna var osäkra på försöks- och kontrollgruppernas förhållande till varandra, men också på ifall grupperna var internt homogena.

Åldersintervallet var en annan knut att lösa. Åren mellan femton och arton år, mellan skolgångens slut och myndighetsåldern, hade länge formulerats som en särskilt svår tid i livsloppet. Åtminstone sedan sekelskiftet hade denna livsfas uppfattats som svårhanterlig, då ungdomen fortfarande är ungdom, men utan skolans kontroll och dessutom med pengar som kan förbrukas i städernas nöjeslokaler.⁶ Hr Husén säger om femtonåringarna, som en undre gräns att "det vore det sista skolåret". Härifrån släpper samhället en del av kontrollen över de unga, och de kan undandra sig insyn i sitt liv. Nu blev det till slut en helt annan ålderskategori, nämligen brottsdebutanter mellan elva och femton år, med en uppföljande undersökningsdesign tills ungdomarna fyllt arton. Vi kan se hur brottsdebuten är central för kartläggarna. Debuten har en orsak bortom slumpen, antar man, och det är denna man vill nå kunskaper om för att kunna föreslå preventiva politiska åtgärder. Med en uppföljningsstudie ("follow-up", som det så tidstypiskt heter), tänkte man sig kunna nå klarhet i varför vissa fortsätter på den asociala vägen, och vad som återanpassar andra.

Ytterligare ett viktigt tema är det urbana livets hot. I diskussionen ovan utökas det geografiska området, från Stockholm via Linköping till Eslöv. I grunden ligger här tanken att den urbana miljön ska särskiljas som en verkande variabel. Det är till och med så, att urbanisering särskiljs från industrialisering för att nå den faktiska negativa

Polisingripande vid nyårskravallerna på Kungsgatan i Stockholm 1956/1957. Foto ur Eva Silvéen-Garnert (red.), Storstadsungdom i fyra generationer, Stockholm, Tidens förlag 1991.

påverkan av de unga. Jämförelsen mellan stad och land ska blottlägga i vilken utsträckning som man kan tala om urbanitetens specifika inverkan på skötsamheten. I slutändan blev det visserligen — av ”praktiska och ekonomiska skäl” — en undersökning som stannade vid stockholmsungdomar. Men slutkommentarerna från sammanträdet är ändå representativa för projektet i stort, där stadsmiljön — i sig — är ständigt problematiserad.⁷ I det första projektförslaget, efter en intensiv professionell kamp om vilka tester som bör genomföras, föreslås följande kartläggningsinslag:

1. Psykiatrisk undersökning.
2. Somatisk rutinundersökning.
3. EEG.
4. Intelligenstest — halverad CVB.
5. Rorschach-test.
6. Projektivt auktoritetstest.
7. Projektivt aggressivitetstest — partiellt TAT.
8. Ordassociationstest — Rapaport.
9. Personlighetsinventorium — Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI).
10. Skriftligt attitydtest (inkl. till kristna företeelser och begrepp).
11. Skriftligt intressetest (inkl. vilka kriminella slangord som används).
12. Intervju med försökspersonen om familj, skola, kamrater etc. (en kartläggning av den sociala bakgrunden).
13. Kompletterande uppgifter från barnavårdsnämnd, skola och familj.

Det som inledningsvis handlar om domstolsmaterial över tonåriga billånare utvecklas efterhand till en kartläggning av allt från ungdomsbrottslingarnas kroppsliga hälsa till hemmiljö och attityder till skolans ordning. Utrymmet här medger inte någon redogörelse för varje enskild testning och striderna kring vilka testningar som skulle utföras. Låt oss i stället knyta innehållet i klientelundersökningen till det bredare sociala sammanhanget. Undersökningen gällde alltså även intervjuer med såväl skolpersonal som föräldrar i hemmet. Det handlade om livssitua-

tion, uppväxtmiljö, hur ungdomsbrottslingar reagerar på skolmiljöns regler och normer, vilken roll de spelar i kamratmiljöerna, skolk, betyg och annat. Vidare vill man ha föräldrarnas förhistoria och registerdata hämtades från mantalsverket, socialnämnden, barnavårdsnämnderna, nykterhetsnämnderna, kriminalvårdsstyrelsen (straffregistret), kontrollstyrelsen samt taxeringsmyndigheten. Militärpsykologiska institutet förband sig att vid inskrivningen göra en utvidgad undersökning av de ur klientelet som kom till det militära.⁸ Uppläggningsen gick ut på att att samordna testresultat från de enstaka kartläggningarna med uppgifter från olika myndighetshåll. Allt korrelerades sedan med en kontrollgrupp.

Hr Gerle säger under sammanträdet att de sakkunniga kanske inte skulle försöka binda sig vid någon viss uppläggning. De ska i stället upprätta en arbetsgrupp som skall få i uppgift att bedriva speciella (partiella) undersökningar. Det handlar här om ett förvetenskapligande av politiken, att låta forskningen avgöra vad som är den viktiga gruppen att studera, och hur individerna skall kartläggas. I grunden ligger frågan: ”Var befinner sig ungdomsbrottslingen?”. Vilken social status kan fastställas, hur är det med kunskaps- och begåvningsnivån, vilka attityder till samhället finns, hur är det med måttet av aggressivitet, hur är det ställt med den moraliska anpassningen till samhället?

Vetenskap och vardagskontroll

Projektet 1956 års klientelundersökning har en spännande och omfattande historia. Stycket ovan är bara ett citat ur det första som nedtecknades av detta projekt. Klientelundersökningen resulterade senare i stora högar med underlags- och remissmaterial, testprotokoll och administrativa biografier, rapporter och flera offentliga utredningar.

Den löpte vidare som en regelrätt institution med personal- och budgetfrågor, uppföljningar av materialet och klientelet, och så vidare.⁹ Efter avslutad undersökning ville man självfallet testa framgången med olika behandlingsmetoder. Även i vår egen tid används klientelundersökningen som underlag för uppföljande studier av olika slag, alla med grundfrågan: "Hur gick det för klientelet?"¹⁰ Denna enstaka kartläggningsinsats permanentades, dels genom ett kontrollerande kunskapsintresse och dels genom utvecklingen av en kunskapsbank för vidare forskning i vilken frågeställningar och jämförelsepunkter kunde utvidgas. Poängen med att lyfta fram detta exempel på social kartläggning från 1950-talet är att visa på det nära samarbetet mellan vetenskap och vardagskontroll. En liknande strävan efter detaljerad kunskap om individer och deras klienteltillhörighet finns ju också i vår egen tid. Visionen är att med ett skarpt streck kunna skilja asociala från normala individer.

Klientelundersökningen resulterade inte bara i en rad rapporter och flera avhandlingar. Inte mindre än fem offentliga utredningar byggde under första hälften av 1970-talet på kommitténs arbete och dess avknoppningar.¹¹ Utredningarna är mycket akademiska. Man kan rent av säga att det är fråga om forskningsrapporter som publiceras i det politiska systemet på nationellt plan. Här finns de vetenskapliga frågeställningarna, redovisningar av urval och metoder, teoretiska utgångspunkter samt en detaljerad resultatredovisning. Materialet är omfattande och innehållsrikt, och kräver en mera omfattande studie. Låt mig därför avsluta med några mycket allmänna formuleringar.

En viktig aspekt av klientelundersökningens historia, från mitten av 1950-talet fram till de offentliga utredningarna under första hälften av 1970-talet, är den professionella (vetenskapliga) kontroversen. Av denna syns emellertid mest i remissomgången

som nämnts ovan. När kartläggningen femton—tjugo år senare redovisas i SOU-form är det snarast ett samförstånd som framträder; man prövar teorier och metoder från de olika människovetenskaperna parallellt. Den försiktighet som präglar utredningarnas slutsatser beror inte bara på den statistik som räknats ut, på de resultat som presenteras. Vi talar om ett projekt som bärs upp av flera discipliner, vars förklaringar till brottsligheten av naturliga skäl behöver harmoniseras med varandra. Det är på något sätt en omöjlig tanke att utredningar slutgiltigt skulle kunna bevisa att medicinska, psykologiska, eller sociologiska förklaringsätt av ett visst slag, skulle vara felaktiga. Det är flera faktorer som måste beaktas. De statistiska sambanden bekräftar också denna hållning. Möjligen med undantag av sambandet mellan familjetyp (splittrad) och stadsdel (socialgrupp III), visar förklaringsätten över lag svaga och/eller motsägelsefulla samband mellan brottsdebuten och det vidare asociala livet. Det hade visat sig svårt att nå entydiga kunskaper om vilka som varit de "kriminogena faktorerna".

Klientelundersökningen hade här genomgått flera förändringsprocesser: En över tiden, där det mellan 1950- och 1970-talet förmodligen har hänt någonting i tron på vetenskapens förmåga att lösa brottsligheten. Till detta ska läggas att de grunddata som samlats in vid tiden för utredningarna åldrats. Hr Jonsson säger i utredningen från 1971 att "1956 års klientelundersökning är givetvis ett barn av sin tid i så motto att den knutit an till teorier som var aktuella vid den tid då den började sitt arbete..."¹² Den modernaste av vetenskaper står 1971 inför problemet att det insamlade materialet bygger på föråldrade utgångspunkter. En annan förändring gäller sammanhanget. När en individ upptäcks av kontrollfunktionärerna påbörjas försöken att klientelbestämma den samme. Aggregaten av asociala blir till miss-

anpassningsstatistik, som bearbetas av vetenskapen och presenteras inför det politiska fältet. Kunskapen transformeras således beroende på det institutionella sammanhanget.

Kartläggningar, politik och moral

Begreppet kartläggning, så som jag arbetar med det här, är självfallet mycket brett och kan tillämpas på en stor mängd vetanden och praktiker. Låt mig nu summera några allmänna ingredienser i sociala kartläggningar. Jag ska främst fokusera förhållandet mellan *löpande* och *enstaka* kartläggningar. Löpande innebär i generella termer att det finns någon typ av institution som inrättats för att, över tid, samla in kunskaper och åtgärda problem. Exempel på sådana institutioner är fattigvårdsnämnder, barnavårdsnämnder och nykterhetsnämnder. När individer befinner sig vara fattiga, vanartiga, alkoholiserade eller asociala på annat sätt ingriper samhällets funktionärer med officiellt mandat. Här gäller sålunda kartläggningen enskilda individer. Genom att klassificera enskilda livsöden kan sedan den generella nivån nås. Myndigheten är också inriktad på att placera individer i kategorier, genom diagnoser och andra mera generella problematiska tillstånd. Härefter tar den statistiska vetenskapen vid, och fortsätter att analysera orsaker till att individer avviker från normaliteten.

Från andra hållet går vetenskapernas moraliska problemformuleringar myndighetsutövandet till mötes. Inom 1950-talssociologin kan det handla om allt från "anomie" till "avvikande gruppnormsidentifiering". Problemformuleringar som dessa kan motivera enstaka kartläggningsinsatser därför att samhället uppvisar ett akut problemtillstånd som omedelbart och (idealt) en gång för alla bör åtgärdas. Här kan vetenskapare och ut-

värderare av olika slag med hjälp av befintligt eller särskilt insamlat material ge en bild av rådande samhällsproblem, dess omfattning och karaktär — en ögonblicksbild av samhällets bristtillstånd. Utifrån breda belysningar av samhället möjliggörs en rationell socialpolitik. Någon skarp gräns mellan dessa typer av kartläggningar bör inte dras och någon startpunkt inte sättas. Min hållning är den rakt motsatta: det nära samarbetet mellan kontrollstrukturen, den vetenskapliga och det politiska fältet. Poängen är hur samhällsvetenskapen oundvikligen hänger samman med praktiska kontrollstrukturer i samhället i stort. Vetenskapen och sociala myndighetsingripanden för vård, straff och andra åtgärder understödjer varandra, eller är rent av varandras förutsättning.

Det har inte varit min avsikt att försöka mejsla ut några historiskt generella teman kring begreppet kartläggning. Jag menar tvärtom att det bara är med hjälp av historiska konkretiseringar som vi kan ge mening åt detta begrepp. 1956 års klientelundersökning är särskilt intressant därför att den inledningsvis var tänkt som en *enstaka* kartläggning, men som med tiden blev permanentad genom vetenskapligt kunskapssökande. Man kan säga att den mängd nutida forskning som mer eller mindre bygger på klientelundersökningen blivit en *löpande enstaka kartläggning*, i dagsläget måhända med en betydligt mindre optimism som drivkraft än vad som var fallet med 1950-talets aktörer.

Vetenskapen och kontrollstrukturen i samhället förutsätter varandra. En rationell kriminalpolitik bygger på säker kunskap om problemen, och vetenskapen använder sig av kontrollstrukturens inhämtade kunskaper om individer. Klient- och klientelnivån är två sidor av samma mynt i byggandet av välfärdsstaten. Med hjälp av akter kan man aggregera "fall" till klientel, problematiska

grupper och bestämma dess andelar av befolkningen i stort. Den förmedlande länken mellan det enskilda fallet och socialpolitiken är produktionen av statistik.¹³ Social kontroll, professionalitet och vetenskap är alla delar av samma projekt, nämligen att lysa upp dunklet kring missanpassningen. Att vetenskap i hög utsträckning följer på information som är inhämtad i den vardagliga kontrollstrukturen (och under en viss historisk tid) ger ett besvärande ofta förbigånget metodproblem, nämligen att samhällsvetenskap ofta bygger på partsinlagor från olika institutioner och professionella i samhället. Klientelundersökningen — i hela sin historia — visar upp just denna brist på källkritik inför sina grunddata.

I kunskapsvisionen med klientelundersökningen — och dess politiska undertext — låg också en preventiv vision. Med statistiska kunskaper om allmänna mönster i befolkningen, skulle risken för det ena eller andra beräknas och på förhand hanteras på olika nivåer. Sådan är grundtanken. Men en förutsättning är att samhälleliga företeelser är mätbara. Det är endast med representativa testresultat och den bearbetade statistik som följer ur dessa som generella åtgärder kan vidtas, det vill säga politik. Klienter måste därför klientelbestämmas, och klientel står i en relation till normalbefolkningen. På individnivå kan man säga att avvikelser med upptäckten plötsligt blir oförlåtliga. Ingen gång är ingen gång, en gång är alltid, kroniskt, notoriskt. I klientelundersökningen gällde också den grundläggande undran varför ungdomar debuterar i brott — med antagandet att det inte sker utan anledning, utan orsak. Så motiveras en vetenskap — och en praktik — som sällan kan tala om hur många brott och andra asociala förseelser som faktiskt begås i det svenska samhället.

I projekten att urskilja det avvikande och icke önskvärda, arbetar också vetenskapen. I slutändan är så sociologin, pedagogiken och

medicinen en sorts arvtagare till kristendomen och moralfilosofin.¹⁴ Här finns ett nollpunktsanspråk när det gäller hur det goda livet ska levas, och normativa bilder av gränserna för samhällets ordning. Kanske behöver man i framtida studier ägna mera uppmärksamhet just åt förhållandet mellan olika samhällsfält. Exemplet 1956 års klientelundersökning visar att det behövs mera studier av helheter, av beroendeförhållanden mellan vardagliga kontrollstrukturer, politik och vetenskap — och deras moraliska konsensus.

Noter

¹ SOU 1971:49, s. 165.

² Ibid.

³ Riksarkivets Kommittéarkiv nr 2685, "PM med förslag till klientelundersökning rörande ungdomsbrottsligheten", daterat 10 juli 1957, s. 1. Här kallar chefen för justitiedepartementet de sakkunniga att verkställa en undersökning.

⁴ Det finns anledning att betona tidssammanhanget. Seklets mitt är en tid som ofta beskrivs som stabil; mellan det moderna livets blaserade anomitillstånd och den postmoderna narcissismen. Vid en närmare betraktelse slås man emellertid av de eviga teman som behandlar ungdomens moraliska urartning. Varningsropen var alltså knappast lägre på 1950-talet än annars.

⁵ Riksarkivets Kommittéarkiv nr 2685, "1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar" (1 juni 1956). ("Protokoll, fört vid sammanträde med de sakkunniga för en undersökning av ungdomsklientelet tisdagen den 2 oktober 1956"), vol. 1, sidorna 1—4.

⁶ Mats Börjesson (1991:167 f.).

⁷ SOU 1971:49, s. 16.

⁸ Direktiv och planläggning, Riksarkivets Kommittéarkiv, nr 2685, vol. 4. De 289 pojkarna undersöktes för första gången när de var mellan elva och femton år gamla. 192 av dessa var registrerade för ett icke bagatellartat egendomsbrott. (kallas "B-pojkar") de återstående 95 pojkarna var en kontrollgrupp ("K-pojkar") samtliga var födda 1943—1951. B-pojkarna valdes ut ur kriminalregistret, K-pojkarna ur befolkningsregistret. För varje B-pojke letade man efter en liknande K-pojke, med av-

seende på typ av stadsdel ("brottsbelastade resp. inte brottsbelastade") och familjetyp ("hela resp. splittade familjer") Detta är en sammanfattning ur Jerzy Sarnecki (1990:10.

⁹ På riksarkivet finns 212 förtecknade volymer ur undersökningen, när testningarna var gjorda och insamlade.

¹⁰ Som Jerzy Sarneckis, *Social anpassning och samhällssyn. Uppföljning av 1956 års klientelundersökning*. BRÅ-rapport 1990:4. Uppföljningsarbetet har övertagits av BRÅ, som publicerat resultat främst från registerdatauppföljningen. (Sarnecki, 1985 a, 1985 b, 1987; Sollenhag, 1986).

¹¹ SOU 1971:49, SOU 1972:76, SOU 1973:25, SOU 1973:49 och SOU 1974:31.

¹² SOU 1971:49, s. 44.

¹³ Mats Börjesson, 1994, kap 6 och 7.

¹⁴ Mats Beronius, 1994:10.

Litteratur

Beronius, Mats, 1994. *Bidrag till de sociala undersökningarnas historia — eller till den vetenskapliggjorda moralens genealogi*. Stockholm/Stehag: Symposion.

Börjesson, Mats, 1991. "Den hotande staden. Några nedslag i svensk missanpassningshistoria." I: Blomsterberg, M. & Therborn, G. (red.), *Vad styr Sverige? Samhällsvetenskapliga lärdomar av 100 års utveckling*. Forskningsrapport nr 105, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Börjesson, Mats, 1994. *Sanningen om brottslingen. Rättspsykiatri som kartläggning av livsöden i samhällets tjänst under 1900-talet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Riksarkivets Kommittéarkiv nr 2685: "1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar", vol. 1—4.

Sarnecki, Jerzy, 1990. *Social anpassning och samhällssyn. Uppföljning av 1956 års klientelundersökning*. BRÅ-rapport 1990:4.

SOU 1971:49: *Unga lagöverträdare I. Undersökningsmetodik. Brotsdebut och återfall*.

SOU 1972:76: Carlsson, G.: *Unga lagöverträdare II. Familj, skola och samhälle i belysning av officiella data*.

SOU 1973:25: Olofsson, B.: *Unga lagöverträdare III. Hem, uppfostran, skola och kamratmiljö i belysning av intervju- och uppföljningsdata*.

SOU 1973:49: Ahnsjö, S.: *Unga lagöverträdare IV. Kroppslig—psykisk utveckling och status i belysning av föräldraintervju och uppföljningsdata*.

SOU 1974:31: Humble, K. & Settergren Carlsson, G.: *Unga lagöverträdare V. Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder*.

Summary

Clients and Clientele

The aim of this article is to analyze the exchange and dependency relations between such widely differing phenomena as social research, social politics and interventions by police authorities. Interventions, the registration and handling of (asocial) individuals has to a great degree been the empirical basis for the human sciences. On the other hand, the sciences contribute with generally aimed questions about the development of society and/or the various insufficiencies of separate individuals. Through the production of statistics by the authorities and sciences, clients can be brought to the correct clientele after which the population level can be reached through social politics. The comprehensive survey of criminal youths, "Clientele study of 1956" is used as example.

Övers. Suzanne Mason